

dalom-beli jegyzetében, hogy ő szavakkal babráló író, azzal a különbséggel, hogy Tolnai számára a szavak, amint könyvhétre megjelent könyve is tanúsítja, elsősorban egy elképzelt Tolnai lexikon lehetséges, az író személyes élményvilágának megjelenítését szolgáló címszavak. (*Forum, Újvidék, 2011*)

GEROLD LÁSZLÓ

LJUDMILA ULICKAJA: ELSŐK ÉS UTOLSÓK

Az örvendetesen bővülő magyarra fordított Ulickaja-művek közül legutóbb a válogatott elbeszéléseit tartalmazó *Elsők és utolsók* érkezett meg a hazai olvasókhhoz. A világirodalmi rangú szerző kapcsán abban a kivételezett helyzetben vagyunk, hogy a kortárs orosz szerző valamennyi munkája hozzáférhető magyarul. A *Médea és gyermekei*, az *Életművésznők*, a *Vidám temetés*, a *Szonyecska*, az *Odadó hűveket*, *Surik*, a *Kukockij esetei*, *Daniel Stein*, a *tolmács*, valamint a *Történetek állatokról és emberekről*. Ebben a sorban jelent meg 2010 karácsonya előtt az író 1989 és 2007 között írott elbeszéléseinek válogatása, ami abban az értelemben is magyar kiadás, hogy az oroszral ellentétben — ahol a műfaji meghatározásra szorítókozó *Elbeszélések* címet kapta — nálunk jelent meg *Elsők és utolsók* címmel. A címadás mégsem önkényes, mert a három ciklusba szervezett kisprózák utolsó darabja kapta szerzőjétől ezt az alcímet, ami a Magvetőnél megjelent kötetben főcímmé lépett elő.

Generációváltás zajlott le a kortárs orosz irodalomban az elmúlt másfél évtizedben, amit a magyar könyvkiadás felől nézve olyan szerzők színre lépése jelez, mint Pelevin, Jerofejev, Szorokin, Akszjonov és Ulickaja. (A nyelvet és hazát váltó, egészen más nemzedékhez tartozó, de a műveivel a magyar olvasókhöz csak ezekben az években eljutó Nabokovról nem is beszélve.) Hogy a generációváltás idénye még hangsúlyosabb legyen, az új szerzők — időlegesen legalábbis — háttérbe szorították Bulgakovot, Szolzsenyicint, Paszternakot, Ribakovot, Salamovot és a Medvegyev-testvéreket, Rojt és Zsoreszt.

A kortárs orosz irodalomra 1990 után kevés fogadókészség mutatkozott Európának abban a felében, amely korábban a szovjet érdeklődési övezetbe tartozott. Nem véletlen, hogy sok esetben az új orosz irodalom — legyen ez földrajzi értelemben bármilyen ellentmondásos — nyugatról nyert bebecsátást Kelet-Közép-Európába. Nem véletlen, hogy Ulickaja már évekkal korábban egy interjúban azt fejtegette, hogy „minél közelebb van térben Oroszországhoz egy ország, annál kisebb az érdeklődés és az igény, hogy lefordítsanak valamit” (Magyar Narancs,

2004. október 21.). Sokat oldódtak azok a politikai és főként szellemi reflexek, amelyek művészi értelemben is háttérbe szorították a keleti tájékozódást, és vele az orosz irodalmat. Ulickaját olvasva döbbenhetünk rá, hogy az 1990-es fordulat utáni orosz irodalom egyik nagy témája éppen a politikai és ideológiai elnyomás ábrázolásának igénye. Bár ez az értelemezés sok más megközelítési módot kizár (vagy legalábbis háttérbe szorít), történetei és témái alapján mégis nehéz másként vélekedni a most megjelent elbeszéléskötetben található prózákról. Igaz, mindez azzal a megszorítással, hogy a közel négyszázötven oldalas mű két novellaciklusához — a kétharmad pedig kétharmad — tartozó kisprózák történetideje datálható az 1940–50-es évek orosz valóságához, míg az utolsó (éppen az *Elsők és utolsó* alcímet viselő) az 1990-es évek Moszkvájába vezet el.

A szerzőt egyszerre nevezhetjük mikro- és makrorealistáknak. Történeteit a mindennapokból meríti, a magánéletek útvesztőjébe kalauzol, a kisemberek szélesnek nem mondható perspektívájából ábrázol. E miatt az első minősítés nem szorul magyarázatra. Realizmusa mégsem földhöz ragadt, s témái és történetei mögül egy nagyepikus portréját rajzolja meg magáról Ljudmila Ulickaja. Ha ez volt a szándéka, ha nem. Mégis, ha közelebb akarunk jutni írói világához, pontosabb úgy fogalmazni: bőséges életismerete és élménygazdagsága avatja valódi íróvá a szerzőt. Szomorúan írom le, hogy ezek egyáltalán nem jellemzik a 20. és a 21. század íróit. Ezért is tűnik kicsit régimódinak Ulickaja. Már abban az értelemben is, hogy ahogyan magától értetődő mesélőkedvvel (és ez mégis a prózairodalom 19. századi reminiscenciája) mondja el történeteit. Nem kínozzák a valóságábrázolás modern és posztmodern dilemmái, a történetek elbeszélhetőségének episztemológiai buktatói, a nyelvel szembeni újkori alkotói gyanakvás. A „szoknyás Csehov” — így vall magáról és munkamódszeiről, amikor arra a kérdésre kereste a választ, hol talál témát. „Semmit nem kell keresnem. Se témát, se karaktert. A világ szinte szétrobban, annyi téma feszíti. Ami pedig rám vár, az előbbutóbb úgyszólván felbukkan az életemben” (Népszabadság, 2009. április 24.). Rokonszenves alkotói alapállás, bár szinte teljességgel atipikusnak nevezhető a „szövegirodalom” és a „szóbuzera” kulcsszavakkal leírható, ma még talán uralkodó alkotói felfogásban.

Szegénységről, nyomorról, kiszolgáltatottságról, reménytelenségről kevesen tudnak annyit, és ami ennél is fontosabb: kevesen képesek érzékletesebben ábrázolni, mint Ulickaja. Az alapanyag adott.

Válogatott elbeszéléskötetének történeteiben szereplőinek javarésze valamilyen értelemben a lét peremén él. Többről van szó, mint arról, hogy a kötetben található elbeszéléseknek nincs jó végük. Nem csak a zárás szomorú. Baljóslatú ég alatt zajlanak Ulickaja történetei. A lelkek, az események megtelnek azzal a szürkeséggel, ami talán csak a kelet-európai történetek sajátja, és vele azzal a nehézkedéssel, ami minden tiszta és jobbitó szándékot a földre, a sárba húz. Nem látni katonacsizmákat, még trappolásukat sem hallani, de a gonosz hatalom árnyéka mégis mindenre rávetül. (*Magvető*, Budapest, 2010)

BOD PÉTER

TOLDALAGI PÁL: ÁRNYAK ZENÉJE. Kallódó versek 1934-1976

Nem hagyhatom ki e rövid kis bevezetőt. A magyar irodalomtanításban mintha az irodalomtörténeti fordulatok mentén tevékenykedő szerzők neve lenne mindenki mást kizáró elsődleges helyen. Petőfi és Arany, Ady és Babits, Kosztolányi, József Attila és Weöres Sándor. Valahol nem baj, érthető ez az elkülönülés. Az irodalomtörténet megállapításom szerint nem értékelhető egyértelműen a nagy korszakok nagy alkotóival, mert az olyan lenne, mintha, teszem azt, Magyarország vízrajzi térképe csak a Duna és a Tisza vonalát jelezné. Nehéz vállalkozás a betemetett szerzők rehabilitálása, nagymértékű veszéllyel járhat, gondoljuk meg, az egyes szerzőket esztétikai értékükről megfelelően ássák alkalmanként elő az igazságos feledés homályából. Saját tapasztalataimból kiindulva, egy-egy nem túl szerencsés alkotó megismeréséhez a nagy művek ismerete és elsajátítása vezetett el, kedvező fényt bocsátva a kérdéses művek közé. A szigorú esztétikai bírálóktól vérpadján így könnyebben átjut az a sok-sok, feledés fenyegette irodalmi mű, és összességükből nyomon követhetőbb lesz a magyar irodalom. A magyar irodalom rászorul e művek második felfedésére, egy megkésett lepel lerántása kevésbé árt, mint a felelőtlen múlt időben hagyás veszélye. Az irodalomtanítás szűk keretei között nincs idő és lehetőség, annál több azok esetében, akik magát az irodalmat csinálják, lévén az irodalom nem organikus valami, hanem emberi hatások, érzések és szemléletmódok állandó befolyásának működtetőjei.

Garay János, Gulyás Pál, Heltai Jenő, Dsida Jenő és Kellér Andor esztétikai érvényessége és igényessége ismeretében meggyőzően állítom: baj van. Baj a magyar irodalomban, a kanonizáló

gépezetben. A magyar irodalomtörténet rendre megfélemedezik róluk, könyveik újabb kiadása jó ideje mellőzöttek vesztegel. Hol kereshető egyértelműsítő magyarázat, érvényes indoklás egy mű és alkotó megítélhetősége, idő felettsége szempontjából? Az irodalmi magánbeszélgetésekből kivált és szerveződött vélemény szolgálta több alkalommal indokul egy szerző elfogadása, elfogadtatása érdekében, tett első lépéseket az adott alkotó kanonizálódása mellett. Arany tevékenysége Madách tragédiája körül kívánczok azonnal ide; manapság Tandori Dezső Szép Ernőt, a Kráter Egyesület és könyvkiadó Wass Albertet tartja „életben.”

A nagy magyar írók közül kifelejtett Toldalagi Pál tragikus mellőzöttsége irodalmi műhibaként értékelhető. Toldalagiról a megfélemezés nem magyarázható egyszerűen magával a tárggyal, az irodalom tárgyával, annál mélyebb és összetettebb rétegződés juttat el az elsődleges okhoz. Rögtön kérdéssel kezdeném: miért nem érdeklődik a kortárs irodalomtörténet Toldalagi Pál után? A tavalyi évben a Napkút Kiadó vállalkozott arra, hogy Toldalagi Pál kötetben nem megjelent verseit összegyűjtse és kiadja, mindehhez pedig egy Basa Viktor nevével jegyzett, érthető bevezetőt mellékeljen előljáróként. A Hafner Zoltán lektorálta könyv fontos és jelentős vállalkozásnak bizonyul, a kallódó versek idővel végképp elveszhetek volna, Toldalagi nem igen törődött az írásaival, szerkesztőségben hagyott regénye és több levél, jegyzet látta ennek kárát.

Toldalagi Pál kevésbé vett részt a kor irodalmi életében, mint kortársai, Bécsi úti lakásukban éltek édesanyjával ketten, a kortársak visszaemlékezései beteges, furcsa személyiségnek írják le őt, a versek annál meghökkentőbbek, szigorú formahűség, és ami lényeges, egyetlen felesleges szó nincs bennük (Pilinszky Jánosnál tapasztalható hasonló rend és rendszer, a hűség a pontosság-hoz). A könyv szép és barátságos, a Toldalagi-költészet megismerésének, tankönyvbe emelésének sok száz lépése közül az első. Beszélhetünk katolikus irodalomról, a Vigilia körül csoportosuló költők tevékenységéről, a sok név mellett Rónay György, Pilinszky János, Sík Sándor érdemel szót, a korábban népszerű Mécs László jó ideje mellőzött alakja az irodalomtörténetnek, feltételezhetően joggal. Toldalagi esete más, ő szükségszerűen kapcsolható a friss és eredeti katolikus lírához, nem ártana végre foglalkozni vele.

Kérem az olvasót, szerezzé be ezt a gyűjteményt, és tegye nyugodtan a Pilinszky- és Weöres Sándor-kötetek közé, állítom, nem lehetne több helyen. (*Napkút Kiadó*, Budapest, 2010)

AYHAN GÖKHAN